

Друга Всеукраїнська наукова конференція

**«Історія та археологія
України: сучасні
тренди досліджень»**

29 квітня 2026 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К. Д.
Ушинського»**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України Науково-дослідного
інституту козацтва при Інституті історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський історико-краєзнавчий музей

**ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2026

УДК 94(477)+903(477):(06)

Рекомендовано до друку кафедрою
історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 20 травня 2026 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол №14 від 28 травня 2026 р.

Редакційна колегія:

к.і. н., доцент Сєкєрська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Нікіфорова Н. А. (Одеса) –
відповідальний секретар
д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)
д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)
ас. Родіядл Д. О. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка
наукових праць / за ред. О. П. Сєкєрської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної
історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та
археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та
здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній
конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень», яка
відбулася **29 квітня 2026 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто
цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти:

д. і. н., професор Михайлуца М. І.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕТРОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ <i>Стицюра Олександра, Сєкерська Олена</i>	c.195
В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ – ІДЕОЛОГ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ХЛІБОРОБСЬКОЇ ПАРТІЇ <i>Супруненко Руслан</i>	c.201
СУЧАСНИЙ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРЕНЛАНДІЇ <i>Томчаковська Олена, Осипенко Олександр</i>	c.210
ЖІНОЧИЙ РУХ 1918–1920 РОКІВ <i>Тоткало Інна</i>	c.217
ПЕРЕСЕЛЕННЯ ГРЕКІВ ТА ВІРМЕН ІЗ КРИМУ ДО РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ <i>Українець Владислав, Діанова Наталія</i>	c.223
ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ НІМЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ТЕРЕНАХ ОДЕЩИНИ У 30-Х - 40-Х РР. ХХ СТ. (ЗА СПОГАДАМИ Й. МІЛЛЕРА) <i>Федотов Нікіта, Савченко Віктор</i>	c.229
ДІЯЛЬНІСТЬ РУМУНСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ БЕЗПЕКИ В ОДЕСІ ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ (1941-1944) <i>Филипенко Артем</i>	c.237
ПРОСТИТУЦІЯ ЯК ФОРМА ДЕВІАЦІЇ У П.ОЛТАВСЬКОМУ ПОВСЯКДЕННІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1940-Х РОКІВ <i>Фісун Євгеній</i>	c.244
СТАН ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ ОДЕСИ У ПЕРІОД РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ МІСТА У ЧАСИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ <i>Холопов Данійл</i>	c.250

Федотов Нікіта, здобувач першого рівня вищої освіти ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

Віктор Савченко, д. і. н., професор кафедри історії України ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ НІМЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ТЕРЕНАХ ОДЕЩИНИ У 30-Х - 40-Х РР. ХХ СТ. (ЗА СПОГАДАМИ Й. МІЛЛЕРА)

Анотація: У статті висвітлюються умови життя німецьких колоністів, їхні особливості побуту в умовах політичних і соціальних змін того часу. Особлива увага приділяється долі людей у непростий історичний період. Джерельною основою дослідження стали особисті спогади Йоганнеса Ной Міллера, який проживав у колонії Фройденталь. Робота спрямована на поглиблення вивчення долі німецьких колоністів в Україні.

Ключові слова: поселенець, колонія, репресії, колективізація, колгосп, біженець.

Починаючи з кінця XVIII ст., німецькі переселенці активно заселяли степові території Півдня України, створюючи численні колонії, що стали осередками сільськогосподарського розвитку, ремесел та збереження власних культурних традицій. Протягом тривалого часу німецьке населення формувало особливе середовище зі своєю мовою, релігією, звичаями, системою господарювання. Однак події ХХ ст., зокрема політичні трансформації, радянська колективізація, репресивна політика та події Другої світової війни, суттєво вплинули на життя німецьких колоністів. 1930-1940-ті рр. стали періодом випробувань для німецького населення регіону.

На початку 1920-х рр. у УСРР мешкало бл. 392 тис. німців - колоністів. У 1924 р. на Одещині став формуватися Зельцьський та Гросс-Лібентальський національні німецькі райони. Зельцький район (з 1926 р. Фридріх-Енгельсовський район) був відкритий у 1925 р. з центром у колонії Зельц. Він утворився на підвалинах національних сільських рад: Баден, Зельц, Кандель, Ленінталь, Страсбург, Ельзас. У районі нараховувалося 69% німців. У 1926 р. був створений Гросс-Лібентальський німецький національний район (з 1929 р. Спартаківський район), в якому мешкало бл. 14 тис. людей, 94% з яких склали німці. В складі району було 9 сільрад: Гросслібентальська – 3.2 тис. людей.; Клейн-лібентальська - 2.3 тис.; Фрейдентальська - 1.4 тис.; Йозефстальська – 1.4 тис.; Маріентальська – 1.3 тис.; Петерстальська – 1.2 тис.; Олександрогільфська – 1.1 тис.; Нейбургська – 0.9 тис.; Францфельдська – 0,8 тис. Але, погіршення життя під час «згорання НЕПу» привело до того, що з 1928 р. посилювався рух за еміграцію зі СРСР, в той же час влада припинила «відпускати» німців зі СРСР, проти мешканців національних німецьких районів Одещини стали формуватися слідчі справи за «проведення розвідувальної роботи, за створення контрреволюційних повстанських груп та шпигунсько-диверсантських груп» [1].

20 березня 1929 р. ЦК КП(б)У ухвалив постанову «Про економічну, культурну та радянську роботу в німецьких селах», яка спрямовувала партійно-державний апарат на «рішучий наступ» проти «ворожих елементів» у німецьких селах. Наклавшись на колективізаційні заходи, ця постанова надала їм особливої жорсткості та безкомпромісності. 27 березня 1929 р. ухвалено чергову постанову ЦК КП(б)У «Про виселення німців з Миколаївського округу». Відповідно до нього звільнялися від депортації лише ті німці, які «добровільно» розлучалися зі своїм господарством і вступали до колгоспів [2].

Співробітники ДПУ, спостерігаючи за процесом колективізації серед німецьких колоністів, доповідали партійному керівництву, що «німецький селянин сміється над поняттями кулак, бідняк і середняк. Цієї різниці, на його думку, взагалі не існує в німецьких колоніях». Керівник ДПУ України В. Балицький після відвідування німецьких сіл Одеського округу в лютому 1930 р. ділився своїми враженнями: «... середняк німецького села за своєю міцністю - кулак українського села». Звідси значно вищий відсоток господарств, що потрапили під

розкуркулення, ніж у середньому по Україні, а отже, і ширші масштаби репресій [5].

У лютому 1930 р. ЦК КП(б)У розглянув питання про еміграційний рух в Одеському, Миколаївському та Запорізькому округах. Партійні комітети зобов'язувалися нейтралізувати спроби «антирадянського елементу» виїхати за кордони СРСР. Член Всеукраїнської ЦВК О. Вельме у 1932 р. повідомляла керівництву радянської України, що у її рідному колгоспу під Одесою тричі призначали хлібозаготівельний план. Після того, як: «двічі ми виконали, на третій раз усе було відібрано». Восени 1931 р. в УСРР з'явилися німецькі селяни, які втекли від непосильних податків із Західного Сибіру. Однак дуже скоро вони повернулися назад «голі й голодні», оскільки в УСРР було «ще гірше» [3].

Як зазначає Й. Міллер у своїх спогадах, він чув із розповідей своїх рідних, у 1930-х рр., що на території німецьких колоній Одещини розпочалася активна колективізація. У цей період створювалися колгоспи, а в селян примусово вилучали худобу та інше майно для колективного господарства. Старостою села в той час був Адольф Пішоф, якого згадують, як чесну та порядну людину, що користувалася повагою серед місцевих жителів. Проте загальна атмосфера в селі була напруженою та сповненою страху. За словами очевидців, уночі до села часто приїжджали автомобілі НКВС, так звані «чорні воронки», на яких забирали людей, яких влада вважала «ненадійними». Багато з них після арешту вже не поверталися до своїх осель. Через це мешканці жили у постійному страху та невпевненості у завтрашньому дні. За спогадами Й. Міллера, основними заняттями мешканців німецьких колоній на Одещині були виноградарство, вирощування овочів, зернових культур. Особливо розвиненим було виноградарство: «уся гора біля села Фройденталь була вкрита виноградниками». Майже в кожного господаря були великі кам'яні підвали, де стояло по 5-6 великих бочок вина. Водночас, зловживання алкоголем у громаді не було поширеним. Село мало характерне планування. Через нього проходила одна центральна вулиця, від якої відходили перехресні дороги, що вели до полів. У центрі села розташовувалися пошта та телеграф. На околицях села проживали окремі родини, які мали великі сади; зокрема, дядько оповідача володів великим фруктовим садом. Транспортне сполучення з Одесою здійснювалося кінними підводами. Податки часто сплачувалися у натуральній формі [3].

Як відомо, у перші місяці II-ї світової війни німецькі війська швидко просувалися вглиб території СРСР. До 11 липня 1941 р. підрозділи Червоної армії залишили Мінськ, Житомир, 12 серпня румунські війська блокували Одесу. У період зтяжних боїв за Одесу низка німецьких сіл (Мангейм, Грослібенталь, Нейдорф, Александергільф та ін.) була зруйнована. Населення німецьких сіл-колоній, прагнуло зберігати нейтралітет, ухилилося від демобілізації. 15 серпня 1941 р. командувач 11-ї німецької армії генерал-полковник Е. Фон Шоберт своїм наказом оголосив, що етнічні німці, які опинилися в зоні операцій його армії, перебувають «під захистом німецького вермахту. Хто посягне на їхнє життя або їхнє майно, буде розстріляний». Цей захід був спрямований, насамперед, проти мародерства румунських військ на окупованих територіях [6].

Захоплюючи німецькі села-колонії, румунська та німецька окупаційна влада насамперед вишукувала там комуністів, співробітників спецслужб, міліції, осіб, які активно підтримували радянську владу, і жорстоко розправлялася з ними. Так, одразу ж після вступу окупантів до колонії Карлсруе жандармерія розстріляла працівника міліції Ландайса, разом із дружиною та чотирма дітьми, а також місцевих активісток Варвару Шох, Софію Кернер, Цецилію Іллі. У Раштадті були розстріляні місцеві комуністи В. Бенскільментель та І. Райхерт [6].

Після захоплення Одеси та встановлення на південно-західних територіях України окупаційного режиму Румунії, на цих теренах була утворена румунська провінція «Трансністрія». Спочатку за угодою між німецькими та румунськими окупаційними властями в німецьких селах цієї провінції, для захисту населення від мародерства, розміщувалися підрозділи німецького полку спеціального призначення «Бранденбург». Радянська влада та військове командування намагалися використовувати німців, які проживали на неокупованих територіях, у тилу Червоної Армії, так само як і в Республіці німців Поволжя, у контрпропагандистських кампаніях [6].

Свідок тих подій розповідає, що 22 червня 1941 р.: «...я сидів на дереві біля хати, коли почалося бомбардування. У небі літали німецькі літаки і скидали бомби. Почався хаос: люди ховалися, хто де міг. Найбільше в пам'яті закарбувалися слова моєї матері, сказані ранком 19 серпня: «Синку, дивись який гарний ранок. Та не знаємо, чи побачимо ми захід сонця». Мама вже не побачила того заходу сонця. Під час бомбардування, від розриву бомби, вона загинула на моїх очах.

Ми з батьком загорнули її в ряднину і поховали на городі... Згодом маму перепоховали на кладовищі, де поховані також мої дід, бабуся та сестра. Життя в селі було сповнене страху: люди боялися виходити на вулицю вдень і працювали переважно вночі, щоб вижити під час постійних бомбардувань. За свідченнями Й. Міллер, у перші місяці війни чоловіків і жінок німецької колонії «совети» примусово відправляли на роботи з риття окопів поблизу Одеси. Багато з тих, кого забирали, назад уже не поверталися. В одному з епізодів згадується, що до села прибув представник НКВС і наказав дітям та людям похилого віку вийти за межі населеного пункту, у поле. За словами очевидців, існувала загроза їхнього розстрілу. Проте в цей момент над місцевістю з'явилися німецькі літаки, і почалося бомбардування. Унаслідок паніки та хаосу, що виник під час авіанальоту, людям вдалося врятуватися, тоді як представник НКВС загинув. Коли розпочався відступ радянських військ вдень і вночі через село проходили військові підрозділи. Згодом до Фройденталю увійшли німецькі та румунські війська. На городі родини оповідача були розміщені дві зенітні гармати, а в самому селі стояли дві великі гармати. До березня 1944 р. життя в селі залишалося відносно спокійним, румунські військові не чинили насильства щодо місцевого німецького населення. Діти продовжували відвідувати школу, мешканці були зобов'язані здавати сільськогосподарську продукцію до комендатури для забезпечення потреб армії. Найкращих коней також реквізували. Водночас. Колгоспи розпускалися, а нова адміністрація надавала жителям земельні ділянки для обробітку – у такому обсязі, який кожне господарство могло обробити власними силами. Свідок свідчив (у 1944 р. оповідачеві було 12 років), що коли почали наблизитися радянські війська, місцевий комендант віддав наказ жителям залишити село та вирушити до Німеччини. Людей було організовано в групи, у кожній з яких обирали «старшого», який отримував визначений маршрут. 16 березня 1944 р. мешканці назавжди залишили Фройденталь («Долина радості»). Село спорожніло, лише в одному будинку на околиці залишився один мешканець - росіянин, одружений із німкенею [4].

Мешканці Фройденталю, разом із худобою, групами, на возах із майном, вирушили у напрямку колишнього чехословацького кордону. Маршрут знав «старший» групи, шлях пролягав через Велику Долину, Тирасполь, Бессарабію та Румунію. На кордоні худобу відібрали, людей посадили у вагони та відправили до «генерал-губернаторства» (землі Польщі) де біженці перебували до січня 1945 р., працюючи в

господарствах німецьких власників, оскільки Польща була окупована Німеччиною. Згодом люди вирушили пішки до Німеччини. В одному з міст батько дав хлопцеві хлібну картку, що б він дістав хліба. Поки хлопець стояв у черзі, група втікачів рушила далі, і він загубив батька. Інколи його підвозили німецькі солдати, але більшу частину шляху він подолав пішки. Зрештою хлопець дістався міста Терштігель (нині територія Польщі). Там він прожив близько двох тижнів, і саме там його знайшов батько. Пізніше їх відправили до Тюрингії, яка на той час перебувала під контролем військ США. Місцеве німецьке населення ставилося до біженців неприємно. Водночас місцева влада забезпечувала переселенців одягом та продуктами харчування. Була можливість емігрувати до США, однак батько, який був похилого віку та хворів, відмовився від цієї пропозиції. Родина весь час мріяла повернутися на свою малу батьківщину – до Фройденталю [4].

Після вступу радянських військ на територію Німеччини було видано наказ про депортацію німецьких переселенців на схід СРСР - на Урал, у Сибір та до Барнаула. Оповідач згадує, що: «на валізах фарбою писали місце призначення кожної родини». На валізах родини оповідача було зазначено «Урал». Так разом із батьком він потрапив до Пермської області на Уралі. Люди жили в дерев'яних бараках серед лісу і працювали на лісозаготівлях. Через нестачу одягу часто ходили в лаптях. Батько працював пічником і склярем, а сам оповідач - підсобним робітником. Школи не було, тому його освіта обмежувалася трьома класами. Робітникам видавали по 700 грамів чорного хліба на день і платили бл. 400 руб. Переселенці перебували під постійним контролем влади і щомісяця повинні були відмічатися. Через суворі умови життя, холод, важку працю багато людей помирало. У 1946 р. помер батько оповідача. Після цього його взяла до своєї сім'ї сестра. Старший брат, який проживав в іншому районі Пермської області, в 1949 він викликав Йоганнеса до себе. У супроводі міліціонера оповідач переїхав до брата в місто Солікамськ. Там діяла школа робітничої молоді. Незважаючи на те, що в 1953 р. Йоганнесу виповнився 21 рік, він почав навчатися з третього класу на вечірньому відділенні. Викладання здійснювалося російською мовою. Вдень він працював електриком, а ввечері навчався. У Солікамську він познайомився зі своєю майбутньою дружиною, що належала до баптистської громади. На її згоду на шлюб він чекав близько восьми років і згодом Йоганнес також прийняв баптистську віру. У 1961 р. майбутня дружина переїхала на постійне проживання до своїх родичів у Латвію, до міста Сігулда. Вони підтримували

листування, а згодом Йоганнес отримав дозвіл на переїзд до Латвії. Там вони одружилися. У той час почала діяти політика так званого «возз'єднання сімей». Оскільки в Німеччині проживав дядько дружини, подружжю дозволили переїхати до нього. Перед від'їздом вони продали будинок у Латвії, частину коштів пожертвували церкві, а іншу частину роздали родичам, оскільки при переїзді дозволялося перевозити лише обмежену суму грошей. Згодом оповідачеві вдалося довести, що їхня родина раніше володіла землею та житлом у Фройденталі. Після цього німецька влада надала родині кредит у розмірі 25 тис. німецьких марок, як допомогу для облаштування на новому місці. На ці кошти було придбано будинок. Оповідач знову працював за своєю спеціальністю - електриком. У 63 роки він вийшов на пенсію. У родині народилося семеро дітей [4].

Спогади Й. Міллера становлять історичне джерело для дослідження життя німецького населення на теренах Одещини у ХХ ст. Вони дозволяють відтворити особливості повсякденного життя німецьких колоністів, їх господарську діяльність, соціальні відносини, культурні традиції. Разом із тим ці свідчення відображають складні історичні процеси, які пережило місцеве населення у 1930-1940-х роках. Йдеться насамперед про наслідки колективізації, репресії, події II-ї світової війни, евакуацію німецького населення, подальшу депортацію до віддалених регіонів СРСР. Через призму особистої долі автора простежується трагічний досвід тисяч німецьких колоністів, які втратили свою Батьківщину, були змушені пережити важкі умови праці, переселення, адаптацію до нових умов життя. Водночас спогади Й. Міллера демонструють значення історичної пам'яті та зв'язку людини зі своєю малою Батьківщиною. Незважаючи на десятиліття життя в інших країнах, автор зберіг глибоку прив'язаність до рідного села Фройденталь і прагнення повернутися до місць свого дитинства. Таким чином, наведені свідчення не лише доповнюють історію німецьких колоній, але й дають можливість краще зрозуміти людський вимір історичних подій ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Савченко В. А. «Нація під підозрою»: до історії німецьких колоній Одещини другої половини 1920-х рр. *Південний захід. Одесика*. Одеса. 2009. Вип. 8. С. 141-149.

2. Безносов А. И. Религиозная жизнь немецкого населения юга Украины и политика советской власти (1920-1930-е гг.) // Немцы России и СССР: 1901-1941. М.: Готика, 2000. С. 329-342.

3. Козырева М. Э. Немецкие районы юга Украины 1920-1930-х гг. // Немцы России и СССР: 1901-1941. М.: Готика, 2000. С. 298-304.

4. Міллер Йоганнес. Спогади корінного мешканця села Фройденталь. Рукопис.

5. Солодова В. В. Одесский немецкий рабоче-колхозный театр: истоки и становление // Немцы России и СССР: 1901-1941. М.: Готика, 2000. С. 352-364.

6. Чирко Б. В. Німці в Україні (1920-1940-ві роки). К.: Інститут історії України НАН України, 1994. 192 с.

*Nikita Fedotov,
Viktor Savchenko*

***FEATURES OF THE LIFE OF THE GERMAN POPULATION IN THE
ODESSA REGION IN THE 1930S-1940S (BASED ON THE MEMOIRS
OF J. MILLER)***

***Abstract:** This article examines the living conditions of German colonists and the distinctive features of their daily life amid the political and social changes of that era. Particular attention is paid to the fate of people during this difficult historical period. The primary source for this study is the personal memoirs of Johannes Neuhaus Miller, who lived in the Freudenthal colony. The work aims to deepen the study of the fate of German colonists in Ukraine.*

***Keywords:** settler, colony, repression, collectivization, collective farm, refugee.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Секерської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли дослідницькі нароби молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти першого – другого рівнів, які були оприлюднені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень» 29 квітня 2026 року у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Видання розраховане на дослідників-істориків, викладачів, здобувачів освіти і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Родіяд Д. О.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.

Одеса 2026